

«MOLDOVENESC», «ROMÂNESC», «RUSESC» ÎN COMENTARIILE LINGVISTICE ALE SUBIECȚILOR ALM

Lectura *Atlasului lingvistic moldovenesc* (ALM), Chișinău, 1968-1973, realizat de Rubin Udler, Vasile Melnic, Victor Komarnițchi și Vasile Pavel, relevă bogăția notelor explicative pe marginea răspunsurilor cartografiate. Aceste note cuprind, cum se știe, completări și explicații ale informatorilor din cele 240 de puncte anchetate, ca și observații ale anchetatorilor.

Ne vom opri la acele note care exprimă atitudinea subiecților față de originea cuvintelor și a formelor oferite ca răspunsuri în anchetă.

Trăind de mai multe decenii, în unele zone chiar de secole, într-un mediu poliglot, în care se vorbește româna (numită „limba moldovenească” nu numai din rațiuni politice, dar și prin tradiție locală, consemnată și de anchetatorii ALR I și II)¹, rusa și ucraineana, mai demult și germana (în Bucovina de Nord), adesea ei înșiși mai mult sau mai puțin bilingvi, informatorii au transpus această stare de fapt în răspunsurile lor la chestionarul ALM. Apar astfel răspunsuri duble sau chiar triple, comentate „etimologic” de subiecți.

Se conturează, din aceste numeroase comentarii, următoarele perechi de sinonime, formate, după opinia informatorilor, din cuvinte aparținând unor limbi diferite:

1. Termen moldovenesc – termen românesc, precum *petrușcă* – *pătrunjel*²,

¹ E. Petrovici, *ALR II. Introducere*, redactori Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, Cluj-Napoca, 1988, pct. 405, Trebisăuți, p. 380: „E aproape supărătoare insistența cu care deosebesc ce este «românește» de ce este «moldovenește». *Pierde e românește*, iar moldovenește se zice *prăpădește* etc. Totuși se observă o puternică tendință de a evita rusismele și de a le înlocui cu ceea ce consideră ei cuvinte moldovenești – aceasta pentru anchetă – iar pentru conversație cu cuvinte intrate nu de mult în graiul lor, cum zic ei, «de peste Prut». A vorbi «românește» li se pare mai *dilicât*”; *ibidem*, pct. 431, Recea, p. 385: „Și aici, ca la Trebisăuți, se face deosebirea între «moldovan» și «român». Ceea ce nu-i ca-n graiul lor e «românește». Firește, adeseori greșesc și atribuie limbii «românești» chiar cuvinte rusești”. *ALR I/I*, h. 42/461: după răspunsul *pântișă*, urmează comentariul: „«Românește» i se zice *burtă*”. *Ibidem*, I/II, h. 169/440: după răspunsul *batrînu* [a.], urmează comentariul: „De când au venit românii zicem *bunicu*”. *Ibidem*, h. 211/401: după răspunsul *coptil di léle*, urmează comentariul: „De când cu românii se zice *coptil m flor!*”

² ALM, h. 34/204.

puțințel – *puțin*³, *chită* – *pîne*⁴, *talharj* – *hoș*⁵, *ușă la ogradă* – *poartă*⁶, *baraban* – *dobă*⁷, *ciolan* – *carne*⁸, *cletcă* – *car*⁹, *catîr* – *mul*¹⁰, *dah* – *acoperiș*¹¹, *oale* – *figlă*¹², *cot* – *ungher*¹³, *chilit* – *lăcată*¹⁴, *patret* – *fotografie*¹⁵, *gânsac* – *galon* (‘recipient de sticlă de 3 l’)¹⁶, *grijă*, *vătămat* – (h)*ernie*¹⁷, (tată) *de-a doilea* – *vitreg*¹⁸, *neamuri* – *rude*¹⁹, *bade*, *bădiță* – *nene*²⁰, *neancă* – *doică*²¹, *om mort*,

³ *Ibidem*, h. 64/21, 85: *puțin* „e cuvânt românesc”; pct. 35: *puțin* „e cuvânt românesc; se zice mai des *puțințel*”; pct. 39, 42, 60, 70, 73, 79, 84, 86, 95, 140, 185: *puțin* „e cuvânt românesc; se zice mai des *puțințel*”; pct. 142: „*puțințel* e cuvânt moldovenesc; *puțin* ziceau românii”; pct. 197: *puțin* „e *pi romîniți*; se zice *puțințel*”.

⁴ *Ibidem*, h. 78/8, 11, 39, 42, 45, 65, 176: „până la români se zicea *kiti*”; pct. 22: „până la români se zicea *t’iti*; bătrânii și acum zic așa”; pct. 23, 27: *pîni* „se zice de la români; și acum mulți zic *t’iti*”; pct. 30: „până la români se zicea *t’iti*; bătrânii și acum zic așa”; pct. 32: „*pîni* se zice de la români; bătrânii și acum zic *t’iti*, iar femeile, *kiti*”; pct. 33, 167, 174: *pîni* „zic de la români; se zice mai des *t’iti*”.

⁵ *Ibidem*, h. 162, *passim*: „*talhârje* moldovenește; *hoș* e românește”; pct. 30, 93, 105, 116, 117: „*talhârj* e cuvânt moldovenesc; *hoș* e cuvânt românesc”; pct. 189: „*talhârje* moldovenește; *hoș* e vorbă românească”; pct. 197: „*talhârj je pi moldovnești*; *hoș* e *pi romîniți*”; pct. 21, 32, 85: „*talhâr* e moldovenește; *hoș* se zice de la români”; pct. 171: „*hoș* se zice de la români”.

⁶ *Ibidem*, h. 230/187: „*poartă* se zice de la români; se zice mai des *uși la Uogradî*”.

⁷ *Ibidem*, h. 293/39: „*dobi* e românește; moldovenește-i *baraban*”.

⁸ *Ibidem*, h. 304/187: „*carne* se zice de la români; bătrânii zic *șjolân*”; pct. 175, 189: „*cărni* se zice de la români; se zice mai des *șjolân*”.

⁹ *Ibidem*, h. 322/214: *car* „e cuvânt românesc; zic *clêcti*; *clêctê*”; pct. 198: *car* „se zice peste Prut”.

¹⁰ *Ibidem*, h. 331/85: „*catîr* e moldovenește, *mul* e românește”.

¹¹ *Ibidem*, h. 529/26: „*acoperiș* „este pe românește”.

¹² *Ibidem*, h. 534/153: „*figlă* îi românește”.

¹³ *Ibidem*, h. 551/15: „românește, *ungheri*”.

¹⁴ *Ibidem*, h. 539/163: „la noi *kilî*, da pe românește *lăcătî*”.

¹⁵ *Ibidem*, h. 612/46: „*fotografie* pe românește”; pct. 78: „de la români zic și *fotografi*”.

¹⁶ *Ibidem*, h. 705/35, 80: „românii ziceau *galon*”.

¹⁷ *Ibidem*, h. 777/131: *grijă* „zici, când vorbești cu doctorul; îi *vatomat*, când vorbim noi acasă; românii ziceau *erniți*”.

¹⁸ *Ibidem*, h. 787/7: „în România zic *vitreg*”.

¹⁹ *Ibidem*, h. 789/84: „*rude* îi cuvânt românesc”; pct. 85, 91, 147, 199: „românii ziceau *rude*”.

²⁰ *Ibidem*, h. 798/199: „românii ziceau *nene*”.

²¹ *Ibidem*, h. 823/50: „românii zic *dăici*”.

trup de om mort – *cadavru*²², *țalindră* – *trior*²³, *ciocleji* – *strujeni*²⁴, *peșchir* – *șervet*²⁵, *sprujină* – *arc* (de patefon)²⁶ ș.a. Uneori diferențele privesc numai aspectul fonetic, ca în: numeralul *ție* – *mie*²⁷, *țic* – *mic*²⁸, *hulpe* – *vulpă*²⁹, prepoziția *pără*, *păr* – *păn(ă)*³⁰, *șin* – *fin*³¹, *amu* – *acum(a)*³².

2. Termen moldovenesc – termen rusesc (ucrainean): *gazniță* – *lampă*³³, *râșână* – *smaală*³⁴, *boğ* – *fasole*³⁵, *pisar* – *săcritari*³⁶, *mulți oameni*, *multă lume* – *nărod*, *narod*³⁷, *șindilă* – *dreancă*³⁸, *sac* – *țahal* (ucr.)³⁹, *súșă* – *zasuhă* ('secetă')⁴⁰, *traucă* – *lițărniă*, *liuțărniă*, *luțărcă*⁴¹, *hîrleț* – *lopata*⁴², *zimți* – *viriscă*⁴³, *balamale* – *zaves*⁴⁴, *delijan* – *plită*⁴⁵, *fisîie* – *mocnește* (ucr.)⁴⁶, *creieri*

²² *Ibidem*, h. 825/19, 125, 131, 134, 176, 189: *trup di om mort*, „românii ziceau *cadavru*”; pct. 7, 56, 77, 180, 182, 217, 221: *om mort*, „românii ziceau *cadavru*”.

²³ *Ibidem*, h. 898/125: *țilindri* „se zice din bătrâni; *trior* se zice de la români”.

²⁴ *Ibidem*, h. 909/91: „*strujăni* se zice pi romîni”.

²⁵ *Ibidem*, h. 614, 618/212: „se zice *șervet* de când au fost români”.

²⁶ *Ibidem*, h. 999/61: „se zice și *arc*, dar e românește”.

²⁷ *Ibidem*, h. 187/145.

²⁸ *Ibidem*, h. 255/39.

²⁹ *Ibidem*, h. 281/110: „*hulpi* e moldovenește, *vulpi* e românește”.

³⁰ *Ibidem*, h. 311/189.

³¹ *Ibidem*, h. 266/63: „*șin* e moldovenește [...], *finul* ziceau și români”.

³² *Ibidem*, h. 515/67: „se zice mai rar *acuma*, de când au fost români”.

³³ *Ibidem*, h. 15/88, 102: „*lampi* e rusește; moldovenii zic mai des *găzniț*”; pct. 129: „*lampi* e cuvânt nou, rusesc; moldovenește se zice mai des *găzniț*”.

³⁴ *Ibidem*, h. 66/75: „*rișni* e moldovenește; *smuăli* e rusește”.

³⁵ *Ibidem*, h. 87/204: „*fasoli* e cuvânt rusesc; se zice mai des *boğ*”.

³⁶ *Ibidem*, h. 118/112: „*săcritari* e cuvânt rusesc; *pisari* e moldovenește”; pct. 54, 59, 61: „pe moldovenește i se zice *pisari*”.

³⁷ *Ibidem*, h. 174/112, 146, 225.

³⁸ *Ibidem*, h. 145/228: „*șindili* e moldovenește; *drjânci* e rusește, dar se spune mai des”.

³⁹ *Ibidem*, h. 318/34: „*țahal* „e cuvânt rusesc, dar zic; i se zice mai des *sac*”; pct. 235: „*țahal* „e cuvânt ucrainesc, dar zic; i se zice mai des *sac*”.

⁴⁰ *Ibidem*, h. 332/229: „*súșă* e pi moldovniți, iar *zasuha* – pi rusiți”.

⁴¹ *Ibidem*, h. 352/23: „*lițărni* e cuvânt rusesc; *trăuci* e moldovenește și se zice mai des”; pct. 229: „*liuțărca* e pi rusiți; *trăuci* e pi moldovniți”; pct. 227: „*liuțărni* e rusește, *trăuci* e moldovenește”.

⁴² *Ibidem*, h. 396/228: „*hîrleț* e moldovenește, *lopăti* vine pi rusiți”.

⁴³ *Ibidem*, h. 536/32: „*amu* unii zic rusește *virisci*”.

⁴⁴ *Ibidem*, h. 540/168: „se zice și *zavesuri*, *rusăști*”.

⁴⁵ *Ibidem*, h. 558/69: „*dilijan* – pi moldovniți, *pliti* – pi rusiți”.

⁴⁶ *Ibidem*, h. 570/99: „*fisîji* vini mai pi moldovniți; *mocnești* vini mai pi ucrainițe”.

– *mozdi*⁴⁷, *tîmplă* – *visok, viski*⁴⁸; *drușleac* – *trisnic*⁴⁹; *spată* – *lopatcă* ('omoplat')⁵⁰, *încrucșat* – *cosoi, cosoókî*⁵¹, *cu nasul mare* – *nosali*⁵², *bătătură* – *mozol*⁵³, *alunică* – *rodimca*⁵⁴, *nădușală* – *zadășcă*⁵⁵, *răul cel mare, nepuțină, omorniță* – *ciornaia, podușciaia bolezni*⁵⁶, (frate) *bun, drept* – *rodni*⁵⁷, *săcure* – *topor*⁵⁸, *mătușă, leliță* – *tiotia*⁵⁹, *mașină de harman* – *molotarcă*⁶⁰, *mămunia* 'mămucă' (în care recunoaștem v.rom. *mămîne*, în Zaporojie) – *mámočca*⁶¹, *pitocă* ('podul osiei') – *podușcă*⁶². Din aceeași categorie, diferențe de aspect fonetic: *Hilip* – *Filip* (la lipoveni)⁶³, *Sîniôn* – *Simion*⁶⁴ și *doftor* – *doctor*⁶⁵.

3. Opoziții între trei termeni, moldovenesc – românesc – rusesc (sau ucrainean), constatate de obicei prin corelarea comentariilor informatorilor din

⁴⁷ *Ibidem*, h. 723/120: „se zice și *mozdi*, da-i pe rusește”.

⁴⁸ *Ibidem*, h. 725/83: *tîmplî*, „(rusește îi zic) *visóc*”; pct. 231: „*visóc*, da-i *rusăștî*”; pct. 235: „*viski* [pl.] – da-i *rusăștî*; se zice și *tîmplî*”.

⁴⁹ *Ibidem*, h. 649/135: „*trisnic* oleacă îi *pi rusîți*”.

⁵⁰ *Ibidem*, h. 733/34, 48, 165 (toate din reg. Nicolaev), 229, 231, 232 (toate din reg. Kirovograd): *spătî*, „se zice și *lopatci*, dar e rusește”.

⁵¹ *Ibidem*, h. 745/83: *încrucșat*, „se zice și *casój*, dar e cuvânt rusesc”; *încorșăt*, „se zice și *cosoóti* (da-i rusește)”.

⁵² *Ibidem*, h. 755/165: „se zice și *nosáli*, dar e rusește”.

⁵³ *Ibidem*, h. 768/25, 26, 32, 65, 81, 101, 193, 199, 223, 230: *bătătură*, „se zice și *mozól* (dar e rusește)”; pct. 219: „acum zic *mazól* (dar e rusește)”.

⁵⁴ *Ibidem*, h. 769/234.

⁵⁵ *Ibidem*, h. 772/164.

⁵⁶ *Ibidem*, h. 778/63, 74: *răul cel mare*, „se zice și *cjórnaja bolézni* (dar e rusește)”; pct. 69: *răul cel mare*, „se zice și *padjușcjaja bolézni* (dar e rusește)”; pct. 68, 88: *nepuțină*, „se zice și *cjórna bolézni* (dar e rusește)”; pct. 225: *omorniți*, „se zice și *cjórni bolézni* (dar e rusește)”; pct. 44: *amețáli*, „se zice și *cjórni bolézni* (dar e rusește)”.

⁵⁷ *Ibidem*, h. 789/81.

⁵⁸ *Ibidem*, h. 176/226: *topor*, „e folosit mai des cuvântul moldovenesc *sacúrî* [pl.]”; pct. 233: „moldovenește se zice *sacúrî* [pl.]”.

⁵⁹ *Ibidem*, h. 795/74, 225, 226, 229: *mătușă*; pct. 147, 193: *leliți, mătuși*, „unii zic *tjót i* (dar e rusește)”.

⁶⁰ *Ibidem*, h. 893/202: *mașîni di hărman*, „se zice *pi moldoviniți*; se zice mai rar și *molotarci* (ucr.)”.

⁶¹ *Ibidem*, h. 786/112: „se zice și *mámočca*, dar e rusește”.

⁶² *Ibidem*, h. 975/190: *pităcáci*, „asta-i *právilno pi moldov născí hórbi*; se zice și *podușci* (rus.)”.

⁶³ *Ibidem*, h. 271/204: „*Hilip* e un nume de familie moldovenesc, *Filip* e un prenume lipovenesc”.

⁶⁴ *Ibidem*, h. 337/134: „*Sîniôn* e nume moldovenesc; *Simiôn* e nume rusesc”.

⁶⁵ *Ibidem*, h. 388/95.

diverse localități: *oftigă* – *berculoz, tuberculoză* – *cihotcă*⁶⁶, *de-o samă, de-o vârstă* – *leat, leaț* – *îi hodocu meu* (cu observația că termenii «românesc» și ucrainean se folosesc doar pentru tinerii care fac armata)⁶⁷, *catargă, tărăboanță* – *roabă* – *tațca*⁶⁸, *ureche* – *mâner* – *ruțca*⁶⁹, *sărac* – *orfan* – *coptil sirotă*⁷⁰; *Kihniță* – *beci* – *pohrib*⁷¹, *iorgan* – *placmă* – *ogijă*⁷², *tivdă* – *scăfirlicie, țeastă* – *cerepul omului*⁷³, *uncheș, moș* („moldovenește”) – *unchi, moș* („ziceau românilor”) – *găgă* („acum de când a venit puterea sovietică”) ⁷⁴, *șafă* – *dulap* – *șcafă*⁷⁵. Aceste perechi (serii) se compun din exemple cu o singură diferență specifică, la nivelul limbilor, dar adesea situația este mult mai complexă, ca să nu spunem complicată, căci termenii opozițiilor simple de mai sus sunt antrenați și în alte opoziții în spațiul «limbii moldovenești», pe scară cronologică, socioculturală sau areală, opoziții care, după cum vom vedea, exprimă implicit și nuanțează opozițiile de la nivelul limbilor.

4. Opoziția cultural – popular moldovenească, explicitată de informatori prin exemple ca: *șea* („inteligent”) – *tarniță*⁷⁶, *zupă* („domnește”) – *damă* („românește”) ⁷⁷, *femeie* – *muiere*⁷⁸, și chiar prin variante fonetice: *ieș* („după carte”) – *io*⁷⁹, *pisor* – *kișor*⁸⁰, *Mihai* („mai delicat”) – *Nihai* (*ibidem*, h. 318/36). Se constată în unele cazuri că termenul considerat „mai delicat”, „mai domnesc” este chiar termenul «românesc», așa cum reiese din opoziția *burtă* – *pântece*⁸¹.

5. Opoziția de ordin etnografic și cronologic: *scaun* („cel lung, țărănesc”) –

⁶⁶ *Ibidem*, h. 402, *passim*.

⁶⁷ *Ibidem*, h. 802, *passim*.

⁶⁸ *Ibidem*, h. 1000, *passim*.

⁶⁹ *Ibidem*, h. 592/39, 189.

⁷⁰ *Ibidem*, h. 824, *passim*.

⁷¹ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

⁷² *Ibidem*, h. 386/150, 221.

⁷³ *Ibidem*, h. 772/180, 182, 233, 234.

⁷⁴ *Ibidem*, h. 797, *passim*.

⁷⁵ *Ibidem*, h. 579/81, 138.

⁷⁶ *Ibidem*, h. 21/7.

⁷⁷ *Ibidem*, h. 213/15.

⁷⁸ *Ibidem*, h. 127/119: „*fuméș* se zice mai în delicat; *mujéri* – *maj prostiș*”; pct. 228: „care nu știu bine moldovenește [=graiul popular, n.n.] zic *fiméș*, care știu bine – *mujéri*”; pct. 230: „*mujéri* e necul tărno”.

⁷⁹ *Ibidem*, h. 23/15.

⁸⁰ *Ibidem*, h. 236/158: „intelectualii zic *pișor*”.

⁸¹ *Ibidem*, h. 736/15, 28, 29, 31-33, 36, 46, 50, 65, 67, 78, 85, 86, 95, 129, 147, 160, 194: „(românilor) zic *burti*”; pct. 5: „(mai domnește îi zic) *burti*”; pct. 216: „(acum, mai delicat, zic și) *burti*”.

stulă, taburetcă (cel modern)⁸², *casă* („în sat”) – *dom* („în horod”)⁸³, *bumbi-nasturi* („la mantaua soldățească”)⁸⁴, *kehniță* („din pământ, cu lemn”) – *beci* („din piatră, boltit”)⁸⁵, *băgeac* („la casă”) – *horn* („la moară, la fabrică”)⁸⁶, *glonturi* („la pușca de soc sau de vânatoare”) – *puli* („la arma militară”)⁸⁷, *temelie* („la casă”) – *fundament* („adânc, la biserică, la club”)⁸⁸, *căldărar, tăblar, meșter* („în sat”) – *tinichigiu* („la oraș”)⁸⁹, *văcar* („paște vacile oamenilor”) – *pastuh* („la colhoz”) – *bouar* („în munte”)⁹⁰, *Dumitru* („un om bătrân”) – *Dumitru* („un copil”)⁹¹.

6. Opoziția graiuri din Basarabia – alte graiuri românești studiate în ALM: *hoț – talhar!* (în Transnistria)⁹², *mic – mititel* (în reg. Aktiubinsk)⁹³, *sac – țuhâl* (în Ucraina)⁹⁴, *Nihai – Mihail* (în Kirghizia), *puțin – puțințel* (în Transnistria)⁹⁶.

Corelând toate aceste situații, vom constata că numeroase cuvinte dintre cele comentate de informatorii ALM sunt dublu (sau triplu) marcate, ceea ce permite o mai sigură circumscriere a circulației lor în graiurile cercetate și a valorii lor diatopice și diastratice. Astfel, *ceas* (general) are ca sinonim pe *oară* (marcat: „de la români”, dar și cu alte două mărci: „zic și tinerii” sau „când se vorbește mai îngrijit”⁹⁷); *pepeni*, termen „vechi” (*ibidem*, h. 934), se opune lui *castraveți*, care e „pe românie” (pct. 62) și „îl folosesc tinerii”⁹⁸ (pct. 9, 37, 62). *Cârjă*, considerat „românesc”, în opoziție cu *paliță* („moldovenesc”, *ibidem*, h. 201/19), devine „moldovenesc” în opoziție cu *costel* („rusec” și „mai delicat”,

⁸² *Ibidem*, h. 180, *passim*; în pct. 224 *taburétca* e „rusește”.

⁸³ *Ibidem*, h. 193/233, 234 (reg. Kirovograd).

⁸⁴ *Ibidem*, h. 252/20. Tot în Bucovina de Nord (pct. 9, 12) „tinerii zic nasturi”.

⁸⁵ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

⁸⁶ *Ibidem*, h. 394/211.

⁸⁷ *Ibidem*, h. 441/34, 146, 187.

⁸⁸ *Ibidem*, h. 521/61, 86.

⁸⁹ *Ibidem*, h. 533/93, 129, 153, 156.

⁹⁰ *Ibidem*, h. 328/7.

⁹¹ *Ibidem*, h. 264/26.

⁹² *Ibidem*, h. 162/98: „în Moldávița îi zic hoț”; pct. 149: „în Băsărâbița zic hoț”.

⁹³ *Ibidem*, h. 255/92: „*mic* e un cuvânt nou, adus de moldoveni, veniți nu de mult; se zice mai des *mititel*”.

⁹⁴ *Ibidem*, h. 318/98: *țuhâl* „zic moldovenii din Ucraina; aici i se zice *sac*”.

⁹⁵ *Ibidem*, h. 398/146: „*Nihái* se zice în Basarabia”.

⁹⁶ *Ibidem*, h. 64/149: „*puțin* e un cuvânt nou, adus din Băsărâbița; se zice mai des *puțințel*”.

⁹⁷ *Ibidem*, h. 83, *passim*.

⁹⁸ *Ibidem*, h. 147, *passim*.

pct. 68, ba chiar, probabil ca o consecință a acestei ultime mărci, și „românesc”, pct. 194). *Steag* nu este doar „românesc”, în opoziție cu „moldovenescul” *flag*, ci este și „moldovenesc”, „la mort”, în opoziție cu „rusecul” *flag*⁹⁹. *Kîhniță* este și o construcție mai primitivă în opoziție cu *beci* (din piatră), de unde și opoziția cuvânt vechi – neologism, dar, cu fonetismul *pivniță* („de la români” și „spun tinerii”), se opune sinonimului *mağaz* („moldovenesc”) ¹⁰⁰. *Bolniță* „se zice moldovenește” în opoziție cu *spital* „românesc” (și uneori „rusec”, „spun tinerii”, „se zice în Basarabia, nu în Ucraina”), dar tot *bolniță* poate fi „rusec”, iar *spital* „moldovenesc” ¹⁰¹; această opoziție la nivelul idiomului este simplificată în Bucovina de Nord: *spital* e „pe românește”, *bolniță* „pe rusește” (pct. 5), ca și în sudul Basarabiei: *spital* („moldovenesc”) – *bolniță* („rusec”, pct. 179), sau *spital* („e curat moldovenească”) – *șpital* („e pe rusască”, pct. 160). *Mantale* „e cuvânt românesc” (pe care îl „ziceau și mocanii”), în opoziție cu *scumane* „moldovenești” (și „de casă”) și cu *șaneluri* („militare”) ¹⁰². *Brutar* este „românesc”, uneori și „rusec”, în opoziție cu *Kitârî* „moldovenesc” sau cu transnistrianul *pecarî* („moldovenește și rusește”) ¹⁰³. *Argat* este, pe rând, „românesc” (în opoziție cu *slugă* „moldovenesc”) și „moldovenesc” (în opoziție tot cu *slugă* „rusec”) ¹⁰⁴. *Fundament* este „termen nou” și „rusec”, în opoziție cu *temelie* („moldovenește”), opoziție dublată și pe plan etnografic: *fundament* („adânc, la biserică, la club”) – *temelie* („la casă”); dar chiar și termenul *temelie* îl folosesc, în unele puncte, „mai mult cei învățați”, cel mai vechi fiind *tâlpi* (care denuște o altă realitate etnografică) ¹⁰⁵. *Blehârî* („moldovenesc” și „la țară”) se opune lui *tinichigiu* („de când cu românii” și „meșter la oraș”) și lui *jestianic* („rusește”) ¹⁰⁶. *Pîntecărie*, *treapăd* („moldovenește”) se opune lui *diarie* (care cumulează mărcile: „așa ziceau românii”, dar și „tinerii zic așa”, „la spital/doctorii zic așa”, „mai culturi”, „după carte”) și lui *ponos* („rusește”) ¹⁰⁷. *Mămucă* („moldovenește”) se opune lui *bunică* („ziceau românii”, „zic intelectualii”) și lui *babușca* („rusește”) ¹⁰⁸. *Staroste* e, pe rând, „moldovenesc”, în opoziție cu *peșitor* („românesc”), și „rusec”, în opoziție cu *șercători*

⁹⁹ *Ibidem*, h. 218, *passim*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

¹⁰¹ *Ibidem*, h. 319, *passim*.

¹⁰² *Ibidem*, h. 320/126, 225, 226.

¹⁰³ *Ibidem*, h. 329/23, 25, 42, 60, 95, 103, 125, 161, 162, 189.

¹⁰⁴ *Ibidem*, h. 411/39, 43, 65, 87, 139.

¹⁰⁵ *Ibidem*, h. 521, *passim*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, h. 533, *passim*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, h. 774, *passim*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, h. 794, *passim*.

(„moldovenesc”)¹⁰⁹. *Groasă* („moldovenesc”) și *polojénii* („rusește”) se opun lui *gravidă* („ziceau români”), dar și pe plan sociocultural și profesional, ultimul termen având și mărcile: „e un fel de politică”, „zic doctorii”, „e mai cultural”, „e mai frumos, delicat”, „după carte”, „zic tinerii”¹¹⁰. *Cimitir* „zic români”, dar și „e mai cultural”, „zic intelectualii”, „zic tinerii”, în opoziție cu *țintirim* „moldovenesc”¹¹¹. Unii informatori apreciază pentru diferiți termeni vechimi de ordinul deceniilor, ceea ce coincide cu aprecierea acestor termeni ca «românești», formulată direct de alți informatori¹¹².

Această frecventă interferență de planuri ne permite să stabilim conținutul noțiunii «moldovenesc» în opoziție și corelație cu noțiunea «românesc», așa cum le folosesc informatorii ALM. Deci «moldovenesc» este:

- a) un cuvânt sau un fonetism popular;
- b) general răspândit în graiurile cercetate de ALM;
- c) vechi;
- d) desemnând adesea o realitate etnografică sau o tradiție locală, iar «românesc» este:

- a) un cuvânt sau un fonetism literar în limba română, cu circulație recentă în limba scrisă din Basarabia și propus de lingviștii basarabeni ca formă literară (vezi și titlul hărților);

- b) cunoscut în unele graiuri (bucovinene sau sudice) basarabene și cu circulație în graiurile (mai ales sudice) dacoromâne;

- c) în general recent, „de la români”;

- d) desemnând realități etnografice recente, moderne.

Cuvintele și formele «românești» sunt acelea pătrunse în Basarabia în perioada interbelică, prin acțiunea administrației, școlii, armatei, asistenței

¹⁰⁹ *Ibidem*, h. 803/25, 37, 85, 130.

¹¹⁰ *Ibidem*, h. 813, *passim*.

¹¹¹ *Ibidem*, h. 830/5, 7, 9, 37, 157, 220.

¹¹² Astfel, după răspunsul *pâne* (*ibidem*, h. 78), urmează comentariile din pct. 15: „cu vreo 30 de ani în urmă se zicea *Kiti*”, din pct. 5, 105, 170, 173, 194, 206: „cu vreo 40-50 de ani în urmă se zicea *Kiti*”, din pct. 159: „cu vreo 50-60 de ani în urmă se zicea *Kiti*”; în alte puncte se constată, fără precizare, vechimea absolută a termenului *Kiti*, ca în pct. 54, 59, 61: „foarte vechi”, pct. 24, 41, 86, 139, 156, 204: „se zicea tare demult”, pct. 17, 19, 31, 35, 36: „zic bătrânii”, ori vechimea lui relativă (în comparație cu *pâni*), ca în pct. 113, 118, 141, 143, 148, 152, 163, 187, 188: „e un cuvânt mai vechi”. În unele puncte, izolate între graiurile rusești, informatorii constată însă că *pâne* e un termen și mai vechi decât *pită*: în pct. 190 „*pâni* se zicea cu vreo 50-60 de ani în urmă; acum toți zic *Kiti*”; în pct. 229 „*pâni* ziceau unii bătrâni tare demult; acum se zice *Kiti*”; în pct. 234 „*pâni* se zicea înainte; acum se zice mai ales *Kiti*”. Asemenea informații ne-ar îndreptăți să credem că *pâne* a existat demult pe toată întinderea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, dar că, lipsit de suportul și prestigiul limbii literare, acest termen s-a pierdut în concurența sa cu termenul regional *pită*.

medicale. Magistratura, înalții funcționari administrativi, ofițerii și alte cadre superioare erau, cei mai mulți, din Regat, instrucția lor fiind românească. Putem aminti, de exemplu, că întreaga promoție din 1933 a Școlii Normale de la Craiova a fost „repartizată” în Basarabia. Nu trebuie uitat că în Basarabia și-au satisfăcut stagiul militar tinerii din alte zone ale României și că, în schimb, tinerii basarabeni făceau armata în Regat.

*Institutul de Filologie Română
„Alexandru Philippide”
Iași, str. Codrescu, 2*